

УДК 371.134:78:784.4 (477)

В. А. Бакум,
концертмейстер
(Бердянський державний педагогічний університет)
vichka.bakum@mail.ru

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Анотація

Музично-педагогічна культура є складною системою професійних та особистісних якостей вчителя музики. Цей феномен характеризує життєву позицію особистості, її творчу ініціативу, установку на музично-педагогічну діяльність, глибину вивчення народнопісенної творчості. Народна пісня – найдавніший пам'ятник української культури, в якій яскраво виявляється національна самобутність народу. Все це сприятиме формуванню образного мислення та ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців.

Ключові слова: музично-педагогічна культура; «цивілізація-культура»; національна традиція; свідомість та самосвідомість; ціннісні орієнтації; особистісна система; народне і професійне мистецтво, народнопісенна творчість, українська народна пісня.

Summary

Musical pedagogical culture is a complex system of professional and personal qualities of a music teacher. This phenomenon characterizes the life position of personality, his creativity, focus on musical and educational activities, depth of studying folk-song creativity. A folk song is the oldest remembrance of Ukrainian culture in which people national identity is appeared brightly. All this will contribute forming imaginative thinking and value orientations of future professionals.

Key words: musical-pedagogical culture; "civilization culture"; national tradition; consciousness and self-awareness; value orientation; personal system; folk and professional art, folk-song creativity, a Ukrainian folk song.

Постановка проблеми. Процеси демократизації та національної свідомості зумовили виникнення нових вимог до культурологічної підготовки студентів вищої школи. Виховання нової генерації майбутніх учителів музики, здатних залучити молоде покоління до спілкування з українським музичним мистецтвом, значною мірою залежить від формування їх музично-педагогічної культури.

Актуальність проблеми. Особистісна система цінностей майбутнього вчителя музики та вміння формувати її в своїх учнів впливають на розвиток культури всього суспільства. Вимогою часу останніх років у нашій країні стало поширене звернення до щирої української мови та української пісні. Однак залишаються недостатньо вивченими питання формування музично-педагогічної культури засобами національних традицій.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема розвитку педагогічної культури вчителя привертає увагу багатьох педагогів: В. Бондар, О. Вербицький, І. Зязюн, А. Макаренко та ін. Вчені підкреслюють, що професійна культура вчителя формується й розвивається в спеціально організованій навчально-педагогічній діяльності. Проблема формування музично-педагогічної культури вчителя музики досліджувалася в працях

Ю. Алієва, Л. Арчажнікової, Б. Бриліна, В. Бутенка, А. Гордійчука, Д. Кабалевського, Л. Коваль, Г. Нестеренко, Г. Падалки, О. Рудницької.

Необхідною складовою формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя музики є творчий потенціал. Творчість передбачає засвоєння існуючого багатства культури й відкриття нового, що відповідає потребам часу. Практична діяльність суспільства засвідчує, що творчість є породженням високої професійної культури особистості. У дослідженнях Л. Арчажнікової, А. Болгарського, Л. Казанцевої, О. Рудницької творчий потенціал розглядається як інтеграція педагогічного й виконавського компонентів.

Принципи використання українського фольклору в навчанні були досліджені в працях Г. Ващенко, Ф. Колесси, М. Лисенка, Г. Сковороди, І. Франка, А. Іваницького. Праці вчених висвітлюють зазначену проблему в галузі музично-естетичної підготовки студентів, їх музично-творчої діяльності, формуванні професійно-педагогічного інтересу до музичної народної творчості.

Отже, формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів музики можна розглядати як складну, багатогранну актуальну проблему.

Мета статті – виявити доцільні засоби культурологічної підготовки студентів музично-педагогічної спеціальності та опанування ними національними традиціями, пов'язаними з українською народною піснею.

Виклад основного матеріалу. Слово “культура” походить від латинського *cultura* і в перекладі означає обробіток, вирощування, догляд. Поступово поняття “культура” поширюється на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання, вдосконалення самої людини. Термін “культура” вперше використав М. Цицерон у своїх листах “Тускуланські бесіди” (45 р. до н.е.) з метою визначення якості виховання людського розуму та духовності особистості [12, 8].

У XVIII ст. розроблялись натуралістичні та ідеалістичні концепції. Так, натуралісти (Д. Велланський, Л. Океан) вважали, що витoki цього феномена знаходяться в “первісній” природі людини. Ідеалісти (Д. Берклі, Д. Юм) бачили призначення культури в моральному розвитку суспільства та особистості. Саме в цю добу набуває актуальності антитеза “цивілізація-культура”. Вчені Франції, які ввели поняття “цивілізація”, пов'язували її з прогресом. У Германії культура означала зосередження духовних цінностей і протиставлялась цивілізації як чомусь утилітарно-зовнішньому, вторинному для людини.

У європейській філософії у другій половині XIX ст. під цивілізацією стали розуміти діяльність, спрямовану на поліпшення соціального ладу, а під культурою – зусилля, пов'язані з внутрішнім удосконаленням людської особистості. Основоположник німецької класичної філософії І. Кант бачив основу культури не в самій природі людини, а в сфері її морального існування. Він вважав, що мистецтво виховує в людині культуру її духовного життя, душевних проявів, культуру поведінки та спілкування. За І. Кантом, сутність культури полягає в тому, що вона є цілеспрямованим “діянням”, “творінням через свободу”, “продуктом здатності людини становити мету” [7, 56].

В Україні проблема осмислення національної культури виникла на межі історії, етнопсихології, філософії, культурології, релігії та розглядалася в контексті філософського українознавства у другій половині XIX ст. – початку

XX ст. Так, розпочався рух, який став одним з основних духовних та ідеологічних витоків відродження нашої держави.

“Громади” другої половини XIX ст. об'єднували найкращих представників національної інтелігенції, громадських діячів, учених, освітян, літераторів, студентської молоді тощо.

Нову плеяду оригінальних мислителів дала київська «Громада». Це видатні діячі української культури Д. Антонович, М. Драгоманов, П.Житецький, М.Старицький та ін.

Вважаючи культуру важливим фактором боротьби народу за соціальне та національне визволення, українські вчені та діячі активно відстоювали розвиток демократичного змісту національної української культури, утверджували ідеї її зв'язку з культурами різних народів [12, 36].

Головним методом досліджень національної культури вчених-емігрантів став позитивізм, намагання наповнити точним і перевіреним фактологічним та джерельним матеріалом змістовну сутність культури. Важливою віхою на шляху розвитку національної культурологічної думки став вихід у 1940 р. праці “Українська культура: лекції (за редакцією Д. Антоновича)”. Він уперше наголосив на особливостях українського гуманізму, намітив періодизацію культури за стильовими епохами.

Початок XX сторіччя характеризувався прогресом у галузі музичної культури. Формується національний стиль, який об'єднує динаміку фольклорної виразності та кращі традиції класики. В Україні поширення набула обробка народних пісень. У цьому напрямі розвивалася творчість М.Лисенка, М.Леонтовича, К.Стеценка, Я.Степового. Дивовижні музичні твори стають невід'ємною частиною навчально-виховного процесу сучасної школи.

Кінець XX ст. проходить під знаком національного ренесансу, посилення інтересу до національної проблеми.

На сучасному етапі вивчення поняття культури набуває особливого значення в інтерпретації культурологічної діяльності музиканта-педагога, де провідна роль належить мистецтву – найвищому ступеню творчості людини. Виникає необхідність зосередити увагу на таких аспектах внутрішнього світу людини, як свідомість і самосвідомість, компоненти музично-педагогічної культури.

Свідомість є предметною та детермінована певними потребами суб'єкта, що визначають її зміст. Діяльнісно-рефлексивна природа свідомості відокремлює в самосвідомості індивіда два аспекти: соціологічний та психічний. У соціологічному аспекті самосвідомості знаходить відображення взаємозв'язок системи оцінок інших людей і самооцінок. Психологічний аспект самосвідомості являє собою усвідомлення індивідом себе як суб'єкта суспільної діяльності, у якій він прагне задовольнити власні потреби, актуалізуватися.

Одним з компонентів самосвідомості виступає національна самосвідомість, що виражає якісний рівень розвитку свідомості. Це дефініція розглядається як усвідомлення оцінки та ствердження людиною самої себе, носія певних матеріальних і духовних цінностей. Національна самосвідомість передбачає національно-культурну ідентифікацію з ментальністю народу. Ментальність відображає сукупність уявлень, поглядів, емоційних виявлень окремої нації.

Могутнім впливом на формування в майбутніх педагогів уявлень української ментальності та національного характеру є вивчення традицій народу, які пов'язані з українськими народними піснями. Національні традиції складають основу творчості українського народу та використовуються в професійному мистецтві.

Професійні якості вчителя музики виявляються в умінні ефективно аналізувати й визначати особистісне бачення проблеми; у використанні в процесі навчання різноманітних мистецьких засобів виразності та зображальності; добирати оригінальні засоби вирішення поставлених завдань. Отже, розвиток комплексу професійних якостей майбутнього вчителя музики під час навчання визначає характер його подальшої музично-педагогічної діяльності в школі.

Однією з центральних проблем у вихованні професійної культури майбутнього вчителя є становлення його ціннісних орієнтацій.

Використання фольклору в навчально-виховному процесі є необхідною умовою в становленні професійних орієнтацій майбутніх фахівців, оскільки фольклор є стрижнем національної духовної культури, в якій подається одночасно народна філософія, етика й естетика [10, 10]. Фольклор як естетична система охоплює всі сторони виховання, діє на всіх етапах формування й розвитку особистості.

Провідною ланкою в українському фольклорі є вокальна музика. Музичні твори, з якими працюють викладачі та студенти вищих музичних закладів, інтегрують певні цінності, етичні характеристики.

Пісенний фольклор є прекрасним дидактичним матеріалом для формування та розвитку музичних здібностей, інтересу до музичного мистецтва взагалі. Адже не кожна країна має таку спадщину – більше 500 тисяч народних пісень [5, 53].

Народна пісня – найдавніша пам'ятка української культури, в якій яскраво виявляється національна самобутність народу. Характерною рисою української народної пісні є те, що її творці водночас виступають її виконавцями. Створювалася вона переважно колективно та відображала трудову діяльність українського народу, суспільний лад і побут, багатий світ почуттів. Саме тому українська народна пісня займає важливе місце у творчій спадщині українських композиторів та композиторів усього світу.

Основними напрямками роботи з використання фольклору у виховному процесі є знайомство майбутніх учителів із кращими зразками української народної пісні; залучення студентів до запису народних творів та їх виконання під час занять з постановки голосу; органічне використання місцевого фольклору у викладанні дисциплін “Народознавство та фольклор”, “Народна музична творчість”, “Фольклор Запорізького краю”.

Студенти ретельно знайомляться з українським народними піснями, різноаспектністю українських традицій; на практичних заняттях виконують хорові обробки народних пісень. Під час фольклорної практики в селах збирають народні пісні, аналізують конкурси виконавців народної пісні. На заняттях з музично-теоретичних дисциплін вивчають народні обряди, проводять бесіди, семінари, лекції-концерти, беруть участь у фольклорних святах та обговорюють результати виступів.

У процесі занять з дисциплін “Українська музична література”, “Народна музична творчість”, “Фольклор Запорізького краю” майбутні вчителі музики знайомляться з різними музичними жанрами вокальної музики: обрядово-календарними піснями (колядки, щедрівки, веснянки, купальські, обжинкові, весільні); історичними (козацькі, чумацькі, кріпацькі, батрацькі, рекрутські та ін.); церковними та духовними; родинно-побутовими; дитячими; жартівливими, сатиричними, ліричними. Кожний пісенний жанр сприяє виявленню особистісних якостей майбутніх учителів, а саме: любов до батьківщини, патріотизм, гуманізм, пошана до батьків.

Жанрова різноманітність українських народних пісень, їхня емоційна насиченість, виразність, особливості музичної мови дають можливість використовувати їх для вирішення різних завдань. При прослуховуванні музичних прикладів студенти отримують уявлення про різноманітність тембрів людських голосів. Це важливий аспект музичної виразності, оскільки саме інтонаційне забарвлення звучання багато в чому визначає музичний образ, його вплив на слухача. Під час занять пропонується знайомство з дитячими, жіночими та чоловічими голосами, прослуховування записів фольклорних колективів.

Аналіз спостережень за досягненнями студентів дозволив стверджувати, що включення творчих завдань дозволяє розвивати їх мелодичні та ритмічні здібності, розвиває навички інтонування та внутрішнього гармонійного слуху.

Студенти переконуються в тому, що мистецькими традиціями просякнуті всі сфери життя, діяльність, побут і дозвілля. Вивчення кращих зразків українського пісенного фольклору сприяє цілеспрямованому розвитку особистісної та професійної культури педагога-музиканта.

Українська народна пісня відіграє важливу роль у музично-естетичному вихованні підростаючого покоління, формуванні національної свідомості та самосвідомості духовно розвиненої особистості.

Висновки. Формування музично-педагогічної культури тривалий і складний процес, пов'язаний зі значними вимогами до особистості майбутнього вчителя музики, зокрема, до його професіоналізму.

В умовах сучасної вищої школи особливу роль набуває визначення національного компонента, що включає знання історії та культури свого народу, його духовних цінностей.

Оскільки національні традиції концентрують в собі кращі надбання певної етнічної культури, їх можна вважати доцільними засобами культурологічної підготовки студентів музично-педагогічної спеціальності.

Музично-педагогічна культура майбутнього вчителя музики передбачає засвоєння народнопісенного репертуару, сприяє прояву творчих здібностей. Учитель музики, який володіє високим рівнем музично-педагогічної культури, має розвинене педагогічне мислення й свідомість, володіє творчим потенціалом та виступає своєрідним зосередженням всесвітнього культурно-історичного досвіду, що є запорукою формування духовної культури школярів.

У системі національного виховання практично ще не вивчені можливості цінностей народного і професійного мистецтва для формування культури педагога, що є перспективою подальшого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Д. В. Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича /Дмитро Володимирович Антонович. – К. : Либідь, 1993. – 284 с.
2. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки : [книга для учителей] / Людмила Григорьевна Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
3. Дей О.І. Поетика української народної пісні / Олексій Іванович Дей. – К. : Наукова думка, 1978. – 179 с.
4. Іваницький А. І. Українська музичний фольклор: [підручник для вищих учбових закладів] / Анатолій Іванович Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.
5. Іваницький А. І. Українське музичне мистецтво / Анатолій Іванович Іваницький. – К. : Музична Україна, 2005. – 234 с.
6. Історія української культури / [за загал. ред. І. Крип'якевича]. – К. : Лебідь, 1994 – 656 с.
7. Кант И .Сочинения : в 6т. / Иммануил Кант. – М. : Мысль, 1966. – Т.5 –564с.
8. Мерем'яніна Л. М. Формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів музики / Лариса Миколаївна Мерем'яніна // Педагогіка. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 6.
9. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія : [навч. посібник для студентів муз. спец.] / Олег Володимирович Михайличенко. – Суми : Наука, 2004. – 210 с.
10. Пашенко І.М. Формування національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Інна Миколаївна Пашенко. – К., 2013. – 25 с.
11. Рудницька О. П. – Вплив музичного сприйняття на розвиток професійно значущих якостей майбутнього вчителя / Ольга Павлівна Рудницька // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 1994. – № 4. – С. 96 – 106.
12. Тюрменко І. І. Культурологія: теорія та історія культури / [навчальний посібник] / І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула. – К. : Центр навчальної літератури, 2004 – 368 с.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2017